

# Općedruštveni značaj usmene književnosti

**Prof. dr. sc. Marko Dragić**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

mdragic@ffst.hr

## Sažetak

Usmena književnost postoji otkada postoji i čovječanstvo. Ta vrsta književnosti, uz jezik, dijalekte, govor, toponomastiku, folklor, instrumente, rukotvorine, tradicijska umijeća i obrte, čini nematerijalnu kulturnu baštinu koja je zajedničko bogatstvo naroda i čovječanstva. Nematerijalna kulturna baština prenosi se predajom stoljećima i tisućljećima. Na značenje tradicijske baštine ukazivali su starozavjetni i novozavjetni pisci, među kojima i sveti Pavao, koji je boravio na Mljetu i u katakombi današnjega manastira Krka. Thomas More s pravom ističe da tradicija nije čuvanje pepela, nego prenošenje vatre. Pablo Coelho je slušajući dalmatinske klape rekao kako Hrvati doista imaju što pokazati svijetu. Paradigmatske su i riječi blaženoga Ivana Pavla II. koji je kazao da je domovina – baština i teritorij.

Dakle, baština je iznimno važna za očuvanje i afirmaciju kulturnog identiteta naroda. Međutim, nematerijalna kulturna baština posebno je ugrožena. Stoga je UNESCO 2003. godine usvojio Povelju o nužnosti očuvanja nematerijalne kulturne baštine kao posebno ugrožene baštine. Usmena književnost tradicija je pisanoj književnosti i nadahnuće biznismenima, menadžerima, motivatorima i drugima. U novije se vrijeme, primjerice, bajke koriste i u terapijske svrhe.

U radu se govori o hrvatskim povijesnim predajama i legendama. U predaje i legende ulaze samo sudbonosni događaji i osobe. U tim vrstama usmenih priča sačuvana je višetisućljeta usmena povijest iz koje je razvidno da su, matoševski kazano, boli naših predaka i naše boli; krjeposti naših predaka su i naše krjeposti. Odnos prema tradicijskoj baštini civilizacijski je čin i odnos prema našim davno upokojenim precima. U tradicijskoj kulturi nalaze se odgovori na mnoge suvremene izazove.

**Ključne riječi:** usmena književnost, nematerijalna kulturna baština, predaje, legende

## Uvod

Književnost svjedoči o životu ljudi, naroda i čovječanstva. Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Usmena lirika, epika, drama, retorika, kao i poslovice i zagonetke postoje od najstarijih civilizacija. Us-

mena književnost tradicija je pisanoj književnost i nadahnuće biznismenima, menadžerima, motivatorima i drugima. U novije vrijeme, primjerice, bajke se koriste i u terapijske svrhe.

U radu se navode i interpretiraju splitske povijesne i etnološke predaje, te legende. U tim vrstama usmenih priča sačuvana je višetisućljetna usmena povijest. Starozavjetni su pisci više puta ukazivali na značenje i ulogu usmene predaje i poticali njegovanje vjerne usmene predaje, a poticajno je Pavlovo učenje: „Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom!” (2 Sol 2, 15.) Sveti Pavao nastavlja: „Naređujemo vam, braćo, u ime Gospodina, Isusa Krista, da se klonite svakoga brata koji neuredno živi i ne drži se predaje koju ste od nas primili.”<sup>1</sup> Paradigmatske su i riječi pripovjedača iz indijskoga plemena Kri: „Priče su Ljudi. Zovite ih da žive s vama. Ako ćete biti dobar domaćin, naučit će vas svemu što znaju. Dat će vam do znanja kada se spremaju otići. Tada ćete ih predati nekome drugome.” Poučne su riječi Augusta Šenoa: „(...) al dobro je da narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i podičio. To neka mu je naukom za buduća vremena.” Za Ivu Andrića „(...) mitovi i legende imaju moć majčinog mlijeka, nešto tajanstveno i stravično, što postojanje nosi sa sobom, ulazi u nas u obliku drevnih predaja.” Andrić je napisao i: „Najbolju književnost koju imamo stvorio je nepismen čovjek.”

### Postanak splitskoga Varoša

U etnološkoj predaji o postanku splitskoga drevnoga naselja Varoš prepleću se antički grčki i ilirski događaji. „Još prije nego je sagrađena Dioklecijanova palača, današnji Split imao je svoje živo srce. Danas je Varoš najstariji, skoro pa ruševni dio grada Splita, no davno je bio najljepši, prvi, i jedini (...)“

*Mnogo prije nego što je car Dioklecijan i kročio na splitsko tlo, današnje Jadransko more bila je veća trgovačka zona i poznata ruta grčkih trgovaca. Međutim, nevrijeme je zahvatilo nekolicinu plovećih grčkih trgovačkih brodova i oni su doživjeli brodolom. Oni koji su se uspjeli spasiti, našli su se ubrzo na obali, do koje su plivali. Da bi preživjeli od gladi i sklonili se, počeli su hvatati ribu i napravili su par koliba. No s vremenom nisu htjeli otići iz pitome zavale, počeli su se baviti ribolovom i živjeti i zarađivati od njega. Sagrađili su niz kamenih, nižih i spojenih kuća; danas dobro poznati Varoš. Ženili su se ženama iz prisutnih okolnih plemena, i tako tvorili prvo stanovništvo grada Splita i prve autentične Splitsane.*

„Ako prošetate starim Varošem, naići ćete zasigurno na kamenu klesanu ploču koja je postavljena u spomen grčkih trgovaca pomoraca, a nalazi se podno samog Varoša; tamo gdje počinju nizovi starih sazidanih kuća, uvučenih u uzvisinu – da im

more ne bi ponovno potopilo život.“<sup>2</sup>

### **Etiologija antroponima Škare, Vatavuk, Strizirep**

Iz drevnih su ilirskih vremena do naših dana obiteljskom tradicijom sačuvane etiološke predaje o nastanku antroponima Škare, Vatavuk i Strizirep:

Na području današnje Dalmacije obitavala su višebrojna ilirska i ostala domorodačka plemena. Plemena su živjela zajedno i pritom obavljala različite zadatke. Tri veća plemena bavila su se uzgojem ovaca. Područje na kojem su ta tri plemena živjela protezalo se od današnje Podstrane (mjesto danas, južno od Splita) pa do otoka Čiova. Na tom prostoru i najviše na Čiovu nalazili su se pašnjaci gdje su ova tri plemena vodila svoje ovce na ispašu.

Postali su poznati po ovčarstvu (mesu i vuni) i ubrzo su dobili imena ovisno o radovima koje je obavljalo neko pleme.

Jedno pleme je prozvano Vatavuk čiji je zadatak bio tjerati vukove i ostale zvijeri od ovaca te ih čuvati na ispaši.

Drugo pleme je postalo poznato pod imenom Strizirep i oni su rezali i podrezivali repove ovaca.

Treće je pleme šišalo vunu s ovaca i bavilo se općenito vunom i njihovo je ime bilo Škare.

Plemena Vatavuk, Škare i Strizirep bila su, dakle, domorodačka plemena ovih prostora.

*No nakon nekog vremena nastupilo je teško razdoblje ovčje kuge. Stada ovaca su umirala, a ova tri plemena su išla pretežito na istok.*

*Dio plemena Škare povukao se živjeti u Biorine, gdje su sagradili kuće i ostali pod prezimenom Škare. (Naša je i Vesna Škare-Ožbolt.) Drugi dio plemena ostao je na području Splita, pokrstili su se i prezime im dobiva nastavak –ić. Danas te obitelji žive pod prezimenom Škarić. Treći dio plemena otišao je u Liku, također s nepromijenjenim prezimenom Škare. Danas još postoji mjesto podno Gospića (ucrtano i na zemljovidu Hrvatske) koje se zove Škare. Četvrti dio plemena otišao je dublje u prostore današnje Bosne i Hercegovine, a dio ovih istih prešao je na pravoslavnu ispovijest – neki žive na području današnje Srbije i prezivaju se Škare. Peti dio došao je u Slavoniju i oni se zovu Škoro. (Naš je također i Miroslav Škoro.)*

*S plemenima Vatavuk i Strizirep dogodila se slična sudbina.*

*Pripadnici ovih plemena (i danas) uvijek imaju krvnu grupu 0, najstariju, i uvijek su prepoznatljive i specifične fizičke građe.<sup>3</sup>*

2 Vidi: Marko Dragić, Ilirske teme u suvremenom pripovijedanju, „Osmišljavanja“ Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, FF –Press, priredio Vinko Brešić, Zagreb, 2007., str. 153-171.

3 Isto.

Tragom te predaje ustvrdio sam da ljudi s prezimenom Škoro žive u Uskoplju-Gornjem Vakufu; Škarići u dobojskom kraju; a Škorići na Kosovu i Metohiji. Nekoliko Škora mi je potvrdilo da im je krvna grupa 0.

### Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan

Dioklecijan je rođen u Saloni, a kao godine njegova rođenja spominju se 225., 236., 237., 239., 22. prosinca 245., 246. Otac mu je bio pisar ili činovnik. Rođen je kao Diokles (ime mitskoga heroja grada Megare koji se žrtvovao da spasi prijatelja). Bio je visok, plavih očiju, škrt na riječima. Dok je kao vojnik bio u Belgiji, u krčmi je služila Drijada<sup>4</sup>. Platilo je račun točno koliko je iznosio. Drijada mu je rekla da mu ne bi ruka otpala da je dao koji novčić više. Odgovorio je da će dati kada bude car. Drijada mu je odgovorila da se ne šali jer će zaista postati imperator, ali kad ubije svog sudbonosnog vepra. (Bio je to car Aper koji je 284. pogubljen pod nerazjašnjenim okolnostima.) Patio je od reume. Navodno je bio ujak svetoga Kaje koji je bio papa od 283. do 296., te rođak biskupa Gabinija i svete Suzane. Njegova žena Priska i kćerka Valerija bile su kršćanke.

Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan bio je jedan od najosebujnijih vladara u povijesti Europe. Bio je obični vojnik te zapovjednik straže cara Numerijana. Godine 285. proglašen je carem. Dolaskom na vlast okončao je polustoljetno bezvlašće i borbe za prijestolje. Svoga prijatelja Maksimijana proglasio je Cezarom, dakle podcarem i nasljednikom. Nakon osam godina ratovanja i upravljanja carstvom shvatio je da je golemom Rimskom Carstvu potrebno više vladara te je ustanovio tetrarhiju po kojoj su četiri cara vladala podjednakim dijelovima carstva, ali Dioklecijan im je bio poglavar. Car Zapadnoga carstva bio je Maksimijan, kojemu je Dioklecijan dodijelio naslov augusta. Dioklecijan je ostao carem Istoka i vladarom čitavoga carstva. Sebe je *urbi et orbi* proglasio sinom Jupitera, a Maksimijana sinom Herkula dajući mu ime Marko Aurelije Valerije Maksimijan.

Dioklecijan je potom imenovao i dva podcara i nasljednika: Flavija Valerija Konstancija Herkulova (zvanoga Klor Blijedi) na Zapadu, pod Maksimijanom, a Gaja Galerija Valerija Maksimijana Jupiterova pod njegovim izravnim zapovjedništvom. Oba su podcara imala naslov cezara, dakle niža od augusta. Svaki je cezar oženio kćer svoga augusta i tako su se stvorile vladajuće dinastije. Dioklecijan i Maksimijan povukli su se nakon dvadeset godina vladavine, a vlast su ostavili Galeriju i Konstanciju.

Dioklecijanova zamisao o upravljanju carstvom srušena je građanskim ratovima nakon 305. godine, a uzroci su bili u pohlepi vladara i ambicijama da sami vladaju.<sup>5</sup>

4 Drijade su u starogrčkoj mitologiji besmrtnne šumske nimfe (vile) koje mogu utjecati na sudbinu čovjeka.

5 Pordo, Jesus: Dioklecijan, veliki poraz cara koji je progonio kršćane, prevela Linda Palameta, Pro arte papiri, Split, 2005., str.5.-7.

U vrijeme mučenja svetoga Jurja mnogi su se obratili na kršćanstvo, a među njima i čarobnjak Atanazije, Dioklecijanova supruga Aleksandra i njezina tri roba.<sup>6</sup>

Dioklecijanovu smrt prorekla je sveta Lucija prije mučeničke smrti 13. prosinca 303. godine. Dioklecijan je umro 3. prosinca 316. godine.

### Dioklecijanova kći Valerija

U narodnoj je živoj tradiciji predaja o Dioklecijanovoj kćeri koja je bila naklonjena kršćanima i nije htjela dopustiti da joj otac ubije pet stotina kršćanske djece. Zbog toga ju je prokleo i ona otada, prema predaji, dva puta godišnje u sablasnoj kočiji obilazi Solin i traži nekoga da joj pomogne i da je spasi.

*Mater i dite pozva car Dioklecijan, a to je značilo da se više dite neće vratiti. Mater se pripala pa je malome od svog mlika napravila kolač i dala mu da ga ponese. I tako joj je sin otiša caru Dioklecijanu koji ga je onda posla da ga se pogubi. On je prije svoje smrti poželija samo da pojede kolač kojeg mu je mater pripremila. Onda ga je car pita šta mu je to, a dječak ga ponudi da proba, i pošto je car pojeo komadić, začudi se okusu i pita ga od čega je spravljen. Mali mu je reka da je od materinog mlika i tada je car reka da ga je dječak privarila jer da ga sad ne može ubit. I pusti ga tako da se vrati doma materi, ali da nikom ne kaže ništa. I još mu je reka da ako ne može izdržat da nikom ne kaže da prišaplje zemlji.*

*i dite je tako i napravilo. Otiša je iza kuće i prišaplja travi: „U cara Dioklecijana praseća glava, koziji rozi i magareće uši!“*

*Na tom mistu izrasla je zovina (trstika) i dica su od toga napravila svirala i ona su svirala ono šta je dječak bija reka. Car Dioklecijan je to čuo i naredio da se pobije pesto dice u Šelima (tu je bija amfiteatar).*

*To je čula Dioklecijanova kćerka koja je bila naklonjena kršćanima, i ona nije tila dopustit svom ocu da pogubi svu tu dicu. I kad je rekla, car joj je tad uzvratija: „Đava te nosa!“ I tad je doša vitar i odnija mu ćer skupa sa kočijom i ona se nikad više nije vratila.*

*Legenda kaže da dvaput godišnje sablasna kočija obide Solin. To Dioklecijanova kćer traži nekog da joj pomogne i da je spasi. I jedan od mnogih koji su je pokušali spasit skoro je i uspija. Kad je kočija došla, triba je uhvatit i nije je smija pustit do zore, a to nije lako jer tada su ga napadali vrazi, zmiје su ga grizle, vitrovi su ga nosali. I on je sve to izdrža, i taman prid zoru vidija je svoja crijeva kako ispadaju iz utrobe, pripa se i zgrabija ih obima rukama. I pustija je kočiju, tako da još i danas ta kočija obilazi Solin u nadi da će biti spašena.<sup>7</sup>*

Ta se predaja donekle razlikuje od *Priče o Dioklecijanovoj kćeri*<sup>8</sup> koju je po-

6 Stjepan Duvnjak, „Sveti Ilija i sveti Juraj – zaštitnici Bosne“. Zbornik o Marku Dobretiću, Općina Dobretići – Kulturni povijesni institut Bosne Srebrene Sarajevo, Sarajevo – Dobretići, 2008., str. 38–39

7 Vidi: Marko Dragić, nav. dj., str. 153.-171.

8 Navodim prema: Usmene pripovijetke i predaje, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 345.-346.

lovinom 19. stoljeća zapisao Josip Ceresatti i u *Vjesniku arheološkoga društva* 1919. godine objavio Fr(ano) Bulić. Predaju je kazao Mato Čović:

*Car Dioklecijan imao je jedinu kćer. Za nju su se mnogi jagmili, a otac ju bješe obećao jednom kraljeviću. Ali ona nije htela poč ni za nj ni za nikoga. Zato je otac stao proganjati, pa je napokon baci u tamnicu u Splitu pokraj mora, di je bilo puno vlage i vode. Ipak bi ona, dopušćenjem Božjim, svake godine izlazila iz tamnice jedanput na godinu, i to sva u zlatu i sjaju u zlatnoj karoci sa vilovitim konjima. Ko bi tada moga nju susrist pa zaustavit konje i nju poljubit, bio bi čestit za vavik. To Dioklecijanu nije bilo drago, pa bi zato, kad bi ona izašla iz tamnice, naredio svojim slugam da s latom čine po gradu naokolo veliku grmljavinu, neka bi se pripao svaki oni koji bi pokušao nju zaustavit i poljubit. Napokon to je više bilo dodijalo Dioklecijanu, pa je odlučio smaknuti. Kad je on to bio odlučio, najedanput nestane nje iz tamnice. Ona još ni danas nije umrla. Ona se prikazuje i sada svaki hiljadu godina isto u zlatnoj karoci, i to u Splitu i Solinu, u Mravinskom polju pod Kamen i u nas u Srinjinam „pod Bašćom“. Pripovidali su stari ljudi da ona traži u Mravinskom polju jednu ženu koja ju je puno ljubila i bila je zato progonjena od Dioklecijana. U nas u Srinjinam dolazi „pod Bašćom“ gdi je bio Dioklecijanov ribnjak, a ona se tu igrala kad je bila malena i bacala ribicam mrvice od kruva i mesa.*

*Ko nju i sada vidi, pa zaustavi konje i karocu i nju poljubi, ostao bi čestit za vavik. Bijaše se našao jedan naš Srinjanin od srca – ovo mi je kaziva moj pokojni otac – pa je odlučija pokušati sriću, pa šta Bog da, da da. Ode zato u Split, ali je nije naša. Vratila se natrag da će kući u Srinjine, kad eto ti nje pod Kamen, gdi je kupina, a još se nije bilo svanulo. Sva u sjaju i zlatu kao zvizda Danica, u zlatnoj karoci sa vilovitim konjima, lipa ka ružica, stasita ko jela, da je se ne mogu dva oka nagledati od velike plemenitosti, a leti, brate, ka vila. Skoči on prida nju, ufati konje za uzde, ali ona ošine konje, konji upropanj, on se pripade, problidi i onesvisti, a ona pobiže. Ona je bila ošinula konje samo da njega kuša. Ne bi ga bili konji satrli, jer je ona puno dobra. Vidi se da mu nije bilo dano da je poljubi pa da bude čestit za vavik. Nju je sigurno moga zaustavit i poljubit pokojni don Nikola Mužinić, ali se nije na nju namirio.<sup>9</sup>*

Po toj predaji car Dioklecijan utamničio je u Splitu blizu mora svoju jedinicu kćer jer je odbila ispuniti očevu želju i udati se za jednoga kraljevića. Kći je Božjom voljom iz tamnice izlazila jednom godišnje, i to sva u zlatu i sjaju u zlatnoj karoci sa vilovitim konjima. Vjerovalo se da bi onaj tko bi je tada mogao susresti i poljubiti zauvijek ostao sretan. To nije odgovaralo Dioklecijanu pa je naredio slugama da po gradu stvaraju veliku grmljavinu i tako zastraše sve kako se ne bi približavali njegovoj kćeri. Caru je sve to dodijalo i odlučio je smaknuti kćer. Najedanput nestane nje iz tamnice.

Po toj predaji ona ni danas nije umrla. U istoj zlatnoj karoci pojavljuje se

svakih tisuću godina, i to u Splitu i Solinu, u Mravinskom polju *pod Kamen* i u *Srinjinam pod Bašcom*. Pripovijedalo se da ona u Srinjinama traži jednu ženu koja je nju jako voljela i zato ju je Dioklecijan proganjao.

Vjerovalo se da je mogu zaustaviti i poljubiti samo dobri ljudi kakav je u to vrijeme bio župnik don Nikola Mužinić (umro 1856. godine.).<sup>10</sup>

U *Priči o Dioklecijanu i njegovoj kćeri* biblijski je motiv ptice koja samo jednom u tisuću godina dotakne zemlju.

Motiv praseće glave i tajne koja se ne može sakriti nalazi se i u priči o kralju Norunu.<sup>11</sup>

## Dioklecijanov sin

Koliko je poznato, Dioklecijan je imao sina koji je bolovao od padavice. Čuvši za svetoga Vida<sup>12</sup>, Dioklecijan ga je pozvao da mu izliječi sina. Po legendi, Vid je iz Dioklecijanova sina istjerao zloduha. Nakon toga Dioklecijan je zapovjedio da Vida i dvojicu pratitelja okuju u lance i bace pred medvjede i lavove, koji ih nisu htjeli ozlijediti. Potom je car dao Vida baciti u kotao vrele smole i rastopljenoga olova, ali ni to mu nije naudilo. Usmrtili su ga na rastezaljci<sup>13</sup> 15. lipnja 304. ili 305. godine.<sup>14</sup>

## Dioklecijanovi podrumi

U Splitu i okolici u usmenoj su komunikaciji i predaje o Dioklecijanovim podrumima. Nedavno su otkrili da jedan od njih povezuje Solin, Sinj i Split, sve do palače, i tim tunelima i podrumima služili su se vojnici i sam car.

Tridesetih godina 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata vršena su ispitivanja tih tajnih podruma i katakombi. I svi istraživači, svi oni koji su sudjelovali u tim ekspedicijama nisu se vratili živi.

Govori se da su te katakombe i podrumi puni zamki – koplja koja probadaju, ploče koje se okreću i tako gutaju sve koji se usude tuda prolaziti, svi nestanu u bezdan. Jedna je ekspedicija pošla sa arijom kako bi se mogli čuti sa drugim članovima na površini, ali i oni su se u jednom trenu prestali javljati.

---

10 Isto, str. 454.

11 Vidi: Stipe Botica, Hrvatska usmenoknjiževna čitanka, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 194; Usmene pripovijetke i predaje, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 336.-337.

12 Sveti Vid rano je prihvatio kršćanstvo i još kao dječak pročio se po čudesnim izlječenjima. Jedan je od 14 Božjih pomoćnika. U Hrvatskoj su 123 crkve posvećene svetome Vidu, a od toga ih je u Slavoniji 76. Srednjovjekovna Rijeka nazivala se Terra fluminis sancti Viti (Zemlja rijeke svetoga Vida). Sveti Vid je zaštitnik Rijeke i Riječke nadbiskupije.

13 Prema drugoj legendi, nakon strašnih iskušenja iznenada se pojavila oluja i potres te je Vid sa svojim pratiteljima oslobođen. Otišli su do rijeke, odmorili se i preporučili Bogu, a njihove duše uznesene su na nebo. Ante Škrobonja, Sveti od zdravlja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., str. 188.-189.

14 Vidi: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 583.-584.

Od tada više nije poznato da je neko iša istraživati te podrumne i katakombe.<sup>15</sup>

U Konjicu je polovinom 19. stoljeća puk pripovijedao da je car Dioklecijan u tamošnjemu mjestu Bijeloj imao obor divljih životinja te da su među ruševinama tih zdanja i ruševine crkava.<sup>16</sup>

## Sveti Dujam

Solinski biskup i mučenik sveti Dujam (Sirija, ? – Salona, 10. 4. 304.). Splitska predaja smješta ga u prvo stoljeće. Prema toj predaji podrijetlom je iz Sirije, preobratio se na kršćanstvo i krstio u Antiohiji. Bio je učenik svetoga Petra, kojega je s Pankracijem i Apolinarom pratio u Rim. Pankracije je krenuo na Siciliju, Apolinar u Ravennu, a Dujam u Salonu. Ondje je osnovao crkvenu zajednicu i mnoge obratio na kršćanstvo, zbog čega je podnio mučeničku smrt. U gradskom amfiteatru prije njega ubijeno je četrdeset pet mučenika. Svetom Dujmu odrubljena je glava.<sup>17</sup> Pokopan je na groblju Manastirine, sjeverno od zidina Salone. Na tom je mjestu u 5. st. sagrađena bazilika koju su barbari srušili 614. godine. Papa Ivan IV. (640. – 642.), podrijetlom iz Zadra, 640. je poslao opata Martina da otkupi zarobljene kršćane i prenese relikvije solinskih i istarskih mučenika. Dio relikvija svetoga Dujma, kao i svetoga Mavra, biskupa Porečke biskupije (pogubljenoga 304.), prenesene su u Rim i čuvaju se u kapeli svetoga Venancija.<sup>18</sup>

## Prenošenje moći svetoga Duje iz Solina u Split

Splitski biskup Ivan Ravenjanin je 650. godine prenio moći svetoga Dujma iz Solina u Dioklecijanov mauzolej, koji je postao katedralom.

Kad se svijet, sakupio da ga prenose, izabraše nekoliko ljudi, koji ponosno pristupiše i htjedoše ga podići, ali ni maći s mjesta.

Narod mišljaše, da se svetac ne da od grješnih ljudi nositi, pa povjeriše taj časni posao svećenicima, a kad tamo ni oni ne mogoše.

*Neko napokon smisli, da izaberu nevinu djecu da ona pokušaju nositi, jer djeca nisu grješna. I zaista čim se djeca prihvatiše, podigoše i ponesoše sveca. No pošto je velika vrućina bila, ožedniješe djeca, a i drugi pratioci, pa pred Spljetom, sjedoše kraj ceste, da se odmore, ali pošto ih žed žestoko morila, pomoliše se svecu i u taj čas izbi iz zemlje lijepa hladna voda, a oni se napiše i podoše dalje. Na tom mjestu, gdje je voda izbila, sagradiše*

15 Vidi: Marko Dragić, Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, br. 2/3, Split, 2011., str. 21.-44.

16 Hercegovina prije 100 godina ili Šematizam fra Petra Bakule, preveo Vencel Kosir, Mostar, 1970., str. 115.

17 Anđelko Badurina, nav. dj., str. 211.-212.

18 Sveti Venancije iz Rima je došao u Salonu širiti kršćanstvo. Bio je salonitanski biskup.

Mučeničku smrt podnio je oko 257. godine. Njegove su relikvije po nalogu pape Ivana IV. prenesene u Rim.

*Spljećani kapelicu, koja i danas stoji, a pod njom je izvor bistre i hladne vode, koja je, vele, i ljekovita.*<sup>19</sup>

### Sudamja (Fjera svetoga Duje)

Sveti Duje je zaštitnik grada Splita i njemu u čast svake se godine 7. svibnja slavi Sudamja ili fjera svetoga Duje. Naziv Sudamja potječe od *su* u značenju *sveti* i Damja u značenju Dujam. Na taj dan bi po Rivi bio vatromet i svirala bi glazba koja je zabavljala ljude do kasno u noć, a cijeli grad bio je narešen ukrasima.

*Deset-petnaest dana prije Sudamje u gradu bi se vidjelo da je fjera blizu. Među prvima bi počele dolaziti vedute<sup>20</sup>, panorame i razni ringišpili, jer onaj koji dođe prije, uhvati i bolju poziciju za Sudamju i tako bolje prođe. U tim vedutama moglo se vidjeti mnoge životinje poput slona, medvjeda, tigra, lava, žirafe, zmije itd. Bilo je u tim vedutama svega što ti je srce moglo poželjeti. Sudamja je bila kao nekakav znak za dolazak novog godišnjeg doba, naravno ljeta.*<sup>21</sup>

### Sveti Anastazije

Suzaštitnik Splita je sveti Anastazije, podrijetlom iz Akvileje. Bio je tkalac i stupar. Dioklecijan ga je utamničio zbog kršćanstva, a 308. godine bačen je u more s mlinskim kamenom oko vrata. Matrona Asklepija izvadila je njegovo tijelo iz mora i sahranila ga u mauzoleju u Marusincu. Papa Ivan IV. njegove je relikvije 642. prenio u Rim i sahranio ih u kapeli svetoga Venancija. Zaštitnik je tkalaca i stupara, a moli mu se protiv glavobolje. U Splitsko-makarskoj nadbiskupiji blagdan mu je 26. kolovoza, a inače mu je blagdan 7. rujna.

### Čudesna obrana Splita

Turci su 1647. godine silovito napali Šibenik i Split. Uz velike su gubitke odustali od Šibenika, a 1648. godine<sup>22</sup> odbijeni su od Splita.

Kada su Turci osvajali Solin, došli su do pola puta u Split do kule, u kojoj je bilo nešto malo kršćanskih branitelja. Ovi od straha pred golemom turskom silom počеше se moliti svetom Dujmu i ostalim zaštitnicima grada Splita, kad na jedan put pred kulom proviri ispod svakog kamena po kalpak kršćanskoga vojnika, a Turci se poplaše i pobjegnu ne osvojivši Splita.<sup>23</sup>

19 Stjepan Štrodl-Srijemac, Đački izlet u Bosnu, Dalmaciju i Hercegovinu za jedanaest dana, Školski vjesnik, VIII., Sarajevo, 1901., str. 452-453.

20 Veduta – cirkuski šator.

21 Vidi: Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti, (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., [www.ffst.hr](http://www.ffst.hr)

22 Hrvatska heroína Mila Gojsalić 27. ožujka 1648. godine zavela je Topal-pašu te zapalila barutanu žrtvujući svoj život za slobodu Poljica. (Neki povjesničari taj događaj datiraju u 1530. godinu.) Trideset je žena 1657. godine od Turaka herojski obranilo Marinu pokraj Trogira.

23 Stjepan Štrodl-Srijemac, nav. dj., str. 452.-453.

## Zaključak

Usmena književnosti, uz jezik, dijalekte, govor, toponomastiku, folklor, instrumente, rukotvorine, tradicijska umijeća i obrte, čini nematerijalnu kulturnu baštinu koja je zajedničko bogatstvo naroda i čovječanstva. Nematerijalna kulturna baština predajom se prenosi stoljećima i tisućljećima.

Odnos spram duhovne baštine je prije svega civilizacijski čin i odnos prema davno upokojenim pramajkama i praočevima. Svi narodi ponose se svojom baštinom. Spomenimo, primjerice, Talijane koji su diljem Italije podigli dvjestotinjak spomenika Romulu i Remu i svake godine slave 21. travnja, jer je prema predaji na taj dan 753. godine pr. Krista Romul sagradio grad i dao mu ime Rim. Englezi se ponose Robinom Hoodom, i tako dalje.

Višestoljetne tuđinske i nenarodne vlasti uzaludno su nastojale iskriviti i zatrti narodno pamćenje Hrvata. U bivšem sustavu učilo se da su se tradicijska kultura i usmena književnost razvijale samo u ruralnim sredinama i da je njeguju nepismeni. Međutim, ta se duhovnost podjednako razvijala i razvija se i u ruralnim i u urbanim sredinama. Podjednako su je prenosili i nepismeni i pismeni, kao i akademski građani, sveučilišni profesori, liječnici, slikari, svećenici, akademici.

U bivšem sustavu Vuk Stefanović Karadžić bio je sinonim za usmenu književnost. Međutim, V.S. Karadžić tvorac je krilatice „Srbi svi i svuda“, koju je prihvatila SANU. Karadžiću nedvojbeno pripadaju zasluge za reformu srpskoga jezika, ali usmenu književnost Hrvata (kao i Bošnjaka) pripisivao je Srbima, tvrdeći da su Hrvati – Srbi katolici. Pri tome ne valja zaboraviti da je među Hrvatima imao gorljive pristaše, među kojima su, primjerice, Matija Ban, Medo Pucić i dr.

U usmenoj književnosti nema ničega lošega, nema mržnje prema drugome i drugačijemu. Mržnja razara čovjeka. Mržnja razara i narod. Neznanje je najveća opasnost za čovjeka i za narod. Narodi koji ne poznaju svoju prošlost osuđeni su na ponavljanje pogrešaka iz svoje prošlosti.

Općenito, samo duhom bogati ljudi mogu imati zadovoljstvo i uspjeh u životu. Duhovnost je preduvjet i materijalnom bogatstvu. U tradicijskoj kulturi nalaze se odgovori na mnoge suvremene izazove. Dakle, usmena književnost i uopće tradicijska kultura imaju višestruko općedruštveno značenje.

Prema UNESCO-ovoj Konvenciji iz 2003. godine, nematerijalna je kulturna baština (svi oblici usmene književnosti, običaji, obredi, tradicijski obrti) ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.

Uz ostalo, i ta nas činjenica upozorava na nužnost čuvanja usmene književnosti i uopće nematerijalne baštine. Zadnje su godine kada se još uvijek na terenu mogu naći kazivačice i kazivači. To nas upozorava da se uputimo često i zaraslim stazama, i od zaborava otrgnemo ono blago naših predaka koje se još uvijek sačuvati daje.